

Grammatical and Rhetorical Techniques of Farhad Mirza in His Monsha'at: A Study of Six Official, Political, and Personal Letters

Somaye Aghababaei * Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, University of Allame Tabataba'i, Tehran, Iran.

Amirhoseyn Jamali Master's degree in Persian language and literature, University of Allame Tabataba'i, Tehran, Iran.

Abstract

The examination of language with the goal of elucidating and exploring social constructs constitutes a crucial domain of scholarly inquiry. Drawing from a methodical and cohesive approach rooted in critical linguistics and critical discourse analysis, researchers can delve into how social concepts, such as ideology, prevalent discourses, power dynamics, and others, are conveyed through linguistic means. These concepts subsequently underpin literary creations, exerting influence over both the external realm and the internal perceptions of the audience through diverse modalities. In this analysis encompassing both linguistic and rhetorical dimensions, the constituent layers of the text are initially isolated. Subsequently, through a critical deconstruction of these elements, the underlying ideology of the author, serving as the fundamental pillar of the text, can be ascertained. A prominent figure of the Qajar era and the Naseri period, Farhad Mirza, a scion of the Qajar dynasty, emerges as one of the preeminent writers of his time. His work *Monsha'at*, crafted in emulation of Qaem Maqam's *Monsha'at* and adhering to the epistolary conventions of the Qajar epoch, stands out as a distinguished exemplar of Naseri prose and represents his magnum

*Corresponding Author: aghababaei.somaye@atu.ac.ir

How to Cite: Aghababaei, S., Jamali, A. (2024). "Grammatical and Rhetorical Techniques of Farhad Mirza in His Monsha'at: A Study of Six Official, Political, and Personal Letters". *Literary Language Research Journal*, 2(7), 9-40. doi: 10.22054/JRLL.2025.81797.1099

opus. This investigation employs qualitative and quantitative methodologies to scrutinize the linguistic and rhetorical components within six personal, political, and official correspondences. The analysis reveals that missives imbued with political undertones or directed towards dignitaries feature intricate sentence structures and employ rhetorical devices such as vivid similes, nuanced metaphors, and subtextual meanings. Conversely, personal letters exhibit a paucity of rhetorical ornamentation, characterized by straightforward sentences devoid of implicit connotations. Across all the scrutinized letters, a prevalent use of the indicative mood, active voice, and copulative sentences denotes a pronounced sense of assertiveness in the text, reflective of the author's formidable authority.

1. Introduction

Based on the science of rhetoric, researchers with an awareness of the ideology of content often consider rhetorical devices to be a function of the content of the text, which is effective in better representing the facts. In order to strengthen justification, argumentation, and persuasion of his audience with the help of rhetorical devices, the ideologist writer inserts his secondary intentions into the text in the form of exaggeration, exaggeration, contempt, irony, and other literary devices. Also, the linguistic analysis of a text, such as examining the type of sentences, the structure and aspect of verbs, and whether they are known or unknown, can be indicative and indicative of the ideological attitude of the author. By examining the rhetorical and linguistic devices of any text, it is possible to determine and analyze the degree of unmarked or markedness of the phrases, the author's style, the type of his ideological or non-ideological viewpoint, or even the extent of the author's involvement in each text or his neutrality.

Farhad Mirza Motamed al-Dowle, the son of Abbas Mirza, left behind a variety of works such as *Monshaat*, *Sharh-e-Haal*,... . Farhad Mirza had different and important experiences in political positions; his *Menshaat* and biography can reflect first-hand information about the ideology and power flow prevailing in his time. Among these works, his *Book of Menshaat* includes writings or letters whose audience in the Nasrid era was often dependent on the monarchy or government officials.

2. Literature Review

No scientific research has been conducted on the origins of Farhad Mirza, especially the study of its linguistic and rhetorical elements. Only Jabbari Manjili (2017) has introduced Farhad Mirza and his work, his origins and his vocabulary in the dictionary and composition of the book *Monshaat Farhad Mirza Motamed al-Dowle*, and has concluded that Farhad Mirza in his origins, in addition to writing in simplified Persian, also tried to write in full Persian. Other research has mainly focused on the rhetorical and linguistic study of the works in the field of critical stylistics. For example, Mirza Mohammadnia (2019) has analyzed Shamloo's poems in the article "Critical Stylistics of Shamloo's Poetry: Study of the Rhetorical and Pragmatic Layers." In this research, one of Shamloo's stylistic features, which is his norm-breaking view of mythology, has been studied under the pragmatic layer. In the rhetorical layer, in addition to studying literary crafts, two characteristics of archaism and repetition, which are related to the system of domination and power, have been studied. In his article "Layered Stylistics: A Contextual Description and Explanation of the Style of Ghazali's Letter No. 1 in the Two Layers of Vocabulary and Rhetoric," Dorpar (2014) analyzed the text into smaller layers, considering the situational context as the macro-layer, and by examining the literary arts of the text along with the codes, he paid attention to discovering the hidden ideology in the text of the letters. In his article "Meanings of Syntax, the Basis of Rhetoric in *Siral-ul-Muluk* of Nizam-ul-Molk," Zaman Vaziri (2019) examines the layers of semantics in chapters thirty-nine and forty of *Siral-ul-Muluk* of Nizam-ul-Molk to show the effectiveness of this art in terms of the author's intention in producing the text.

3. Methodology

The works of Farhad Mirza Qajar are thematically categorized into three forms, and this study examines six letters from these three categories. Among the political-governmental letters, letter number three, namely "Letter to Farmanfarma Fereydun Mirza " and letter number seventeen, namely "A Petition to Nasir al-Din Shah in Khorasan in Response to His Letter", among the letters to the nobles,

letter number five, namely "A Letter to Ahmad Khan Khalaf, the Successor of the Late Abdul Hussein Khan in Isfahan" and letter number twelve, namely "A Letter to Mirza Mahmud Mullabashi Tasuji", and finally, among the personal letters, letter number twenty-five, namely "A Letter to the Nawab of the Royal Court" and letter number thirty-eight, namely "A Letter to One of the Nobles" have been selected and examined.

4. Discussion

Farhad Mirza always reminds us of his loyalty to this dynasty, whether in letters to the Shah and important people of the country or to friends and relatives, and if he criticizes something, he is careful not to damage the Shah's sanctity and dignity. These can be seen in components such as the use of news sentences, definite sentences, and attribution structures at a high frequency. In examining letters with different contexts, it was found that letters with a political context or addressed to elders have more technical prose; therefore, literary devices such as eloquent similes with intellectual aspects are seen in political letters with 35% and in letters from elders with 39%, non-verbal allusions in political letters with 42% and in letters from elders with 41%, metaphor and discrimination in political letters with 47% and in letters from elders with 32%. Also, this frequency of using rhetorical devices is in harmony with the use of compound sentences, definite constructions, and the declarative mood. In general, in all letters, the high frequency of definite verbs, the declarative mood, and attributive verbs indicates the speaker's certainty. Also, in letters of elders and political letters, unlike personal letters, the frequency of compound sentences is high, and in other words, most sentences in this type of text have implicit meanings such as reprimand, punishment, humiliation, reverence, and honor, etc.; while in personal letters, due to the intimate relationship between the addressee and the writer, the frequency of using simple sentences without implicit meanings is very high.

5. Conclusion

Finally, it should be noted that Farhad Mirza, considering the traditional mentality of the Qajar rulers, could not criticize the wrong approaches and harmful actions of the kings without considering his lineage to this dynasty. Therefore, it can be noted that he criticized by using rhetorical and linguistic devices in implicit and implied meanings in the hidden layers of the text. In other words, Farhad Mirza, by using adverbial and definite sentences along with implicit meanings with positive semantic load, always reminds of his devotion and loyalty to the king's reign; on the other hand, the use of secondary meanings in interrogative sentences expresses his complaint and criticism of some social issues such as drug use in the province or the lack of budget for the urban administration. The extensive use of literary devices such as simile, metaphor, and irony has caused his speech as a ruler and writer to have an impact on the audience. Also, the author emphasizes the great power and decisiveness of his words by using the declarative mood and the limited use of the imperative and subjunctive moods alongside definite and indicative sentences.

Keywords: Farhad Mirza, Ideology, Linguistic Elements, *Monsha'at*, Rhetorical Elements.

شگردهای دستوری و بلاغی فرهاد میرزا در منشآت در شش نامه حکومتی، سیاسی و شخصی

سمیه آقابابایی* * استادیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

امیرحسین جمالی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

چکیده

مطالعه ساحت زبان با هدف فهم و کشف مفاهیم اجتماعی از مباحث قابل توجه است. بر اساس این رویکرد نظام‌مند و منسجم برآمده از زبان‌شناسی انتقادی و تحلیل گفتمان انتقادی، می‌توان در پی این بود که چگونه مفاهیم اجتماعی مانند ایدئولوژی، گفتمان‌های غالب، نظام‌های قدرت و مانند این‌ها از طریق زبان بیان می‌شوند در مراحل بعدی اساس شکل‌گیری آثار ادبی می‌گردند، و هم‌چنین به روش‌های گوناگون بر جهان خارج و جهان ذهنی مخاطبان تأثیر می‌گذارند. در این روش تحلیل زبانی و بلاغی نخست لایه‌های مختلف تشکیل‌دهنده متن استخراج می‌شوند، سپس با تحلیل انتقادی عناصر هر لایه می‌توان به ایدئولوژی مؤلف که اساس تشکیل‌دهنده متن است پی برد. فرهاد میرزا از برجسته‌ترین نویسندگان دوره قاجار و عهد ناصری است. منشآت او که به تقلید از منشآت قائم مقام و بر سیاق ترسل و منشآت نویسی دوره قاجار تحریر شده، از موفق‌ترین نمونه‌های نثر دوره ناصری برجسته‌ترین اثر نثر اوست. در این پژوهش با روش کیفی و کمی عناصر زبانی و بلاغی شش نامه شخصی، سیاسی و حکومتی تحلیل شد. از نتایج این پژوهش این است که در نامه‌های با بافت سیاسی و خطاب به بزرگان از جملات مرکب، صناعات ادبی‌ای مانند تشبیه بلیغ، کنایه‌های غیرایما و معانی ثانویه استفاده شده، درحالی‌که در نامه‌های شخصی میزان صناعات ادبی اندک است، جملات غالباً ساده و بدون معنای ضمنی‌اند. درواقع در تمامی نامه‌های بررسی شده کاربرد پربسامد وجه اخباری، جملات معلوم و اسنادی بیانگر قاطعیت بالای متن و قدرت بالای نویسنده است.

کلیدواژه‌ها: عناصر زبانی، عناصر بلاغی، ایدئولوژی، منشآت، فرهاد میرزا.

۱. مقدمه

۱.۱. بیان مسئله

از ابزارهایی که در متون ادبی برای بیان هنرمندانه مفاهیم و تأثیرگذاری بیشتر بر مخاطبان استفاده می‌شود، عناصر بلاغی و زبانی است. تحلیل انتقادی شگردهای بلاغی و زبانی شامل تنوع در کاربرد ساختارهای نحوی، استفاده از صناعات ادبی و مانند این‌ها در راه‌یابی به معانی پنهان متن کمک‌کننده است. فرهاد میرزا در نامه‌های شخصی، حکومتی و سیاسی خود با استفاده از این شگردها در کنار انتقال معنای اولیه بر اساس قدرت و جایگاه فرهنگی و اجتماعی مخاطبان و ایدئولوژی حاکم معانی ضمنی متعددی را نیز بیان می‌کند. براساس تحلیل گفتمان انتقادی مفاهیم اجتماعی چون قدرت و ایدئولوژی از طریق ابزارهای زبانی به همراه معانی ضمنی بیان می‌شوند و بر درک انسان از جهان اثر می‌گذارد (فتوحی، ۱۳۹۰: ۱۸۶-۱۸۷). از دید فرکلاف ایدئولوژی عاملی تعیین‌کننده در جوامع است؛ چون اعمال قدرت در جوامع مدرن از طریق ایدئولوژی به‌ویژه از طریق کارکردهای ایدئولوژیک زبان صورت می‌گیرد (۱۳۸۷: ۹۷).

بر اساس علم بلاغت پژوهشگران با آگاهی از ایدئولوژی محتوا، صنایع بلاغی را غالباً تابعی از محتوای متن می‌دانند که در بازنمایی بهتر واقعیات مؤثر است. نویسنده ایدئولوژیست برای تقویت توجیه‌گری، استدلال و اقناع مخاطب خود به کمک صنایع بلاغی، اغراض ثانوی خود را در قالب بزرگ‌نمایی، مبالغه، تحقیر، کنایه و دیگر صناعات ادبی وارد متن می‌کند. همچنین بررسی زبانی یک متن مانند بررسی نوع جملات، ساختار وجهیت افعال، معلوم یا مجهول بودن آن‌ها می‌تواند نشان‌دار و گویای نگرش ایدئولوژیک نویسنده باشد. با بررسی صناعات بلاغی و زبانی هر متنی می‌توان میزان بی‌نشان یا نشان‌داری عبارات، سبک نویسنده، نوع دیدگاه ایدئولوژیک یا غیرایدئولوژیک او یا حتی میزان دخالت نویسنده در هر متن یا بی‌طرفی وی را مشخص و تحلیل کرد.

فرهاد میرزا معتمدالدوله آثار نثر متنوعی چون منشآت، شرح حال، زنییل و کنز الحساب، هدایت السبیل و کفایت الدلیل، قمقام زخار و صمصام تبار دارد. او تجربیات متفاوت و مهمی

در مناصب سیاسی داشته است؛ منشآت و شرح حال او می‌تواند منعکس‌کننده اطلاعات معتبری از ایدئولوژی و جریان قدرت حاکم بر روزگار وی باشد. منشآت او شامل نوشته‌ها یا نامه‌هایی است به مخاطبانش در عصر ناصری که اغلب از وابستگان سلطنت یا عمال حکومت بوده‌اند. این اثر شامل ۴۷ نامه ادبی و تاریخی است که بین سال‌های ۱۲۵۲ - ۱۲۹۱ ق برای سلطان وقت و رجال آن زمان یعنی ناصرالدین شاه، اعتضادالسلطنه، حسین‌علی‌خان گروسی، وزیر مختار، شعاع‌السلطنه، میرزایوسف مستوفی‌الممالک، میرزاسعیدخان (وزیر امور خارجه)، میرزا هدایت (وزیر دفتر)، حسام‌السلطنه و دیگران نوشته شده است.

این نامه‌ها روایتگر اوضاع و اتفاقات اجتماعی و تاریخی دوره قاجار است که با تشریح حاوی صناعات ادبی به رشته تحریر درآمده‌اند. این کتاب با توجه به موضوع و محتوایش می‌تواند گزینه مناسبی برای بررسی‌های زبانی و بلاغی باشد تا بتوان از ورای کنایات و صنایع ادبی و ساختار زبانی به ایدئولوژی حاکم بر اثر رسید.

۲.۱. پرسش‌های پژوهش

۱. کاربرد صناعات بلاغی بیان و معانی در نامه‌نگاری‌های فرهادمیرزا چه رویکردی از قدرت و وابستگی به نظام حاکم را نشان می‌دهد؟
۲. اهداف پنهان فرهادمیرزا در معانی ضمنی برآمده از جملات نامه‌ها به اشخاص مختلف به چه شکل بیان شده است؟
۳. ساختار جملات و نوع افعال چه نسبتی با مخاطبان نامه‌ها دارد؟

۲. پیشینه پژوهش

تاکنون درباره منشآت فرهادمیرزا به‌ویژه عناصر زبانی و بلاغی آن پژوهش علمی‌ای صورت نگرفته، فقط جباری منجیلی (۱۳۹۶) در فرهنگ لغات و ترکیبات کتاب منشآت فرهادمیرزا معتمدالدوله به معرفی نویسنده و منشآت او پرداخته، فرهنگ لغات او را آورده و به این نتیجه رسیده که فرهادمیرزا در منشآت خود علاوه بر ساده‌نویسی در فارسی نویسی سره نیز کوشیده است. مهرابی (۱۴۰۲) در مقاله «منشآت معتمدالدوله، مقامه‌ای در دوره قاجار (بررسی و

تحلیل ویژگی‌های مقامه در منشآت معتمدالدوله» مواردی مانند لغات مهجور، واژگان عربی در جملات فارسی، اعنات در مقامه و برتری لفظ بر معنی را بررسی کرده است. از دید نویسنده، فرهادمیرزا با استفاده از لغات مهجور مانند مقامه‌نویسان پیشین به اعنات و لزوم مالایلم پرداخته و معنا و مفهوم جملات را فدای لفظی کرده است. یکی از پژوهش‌های مرتبط با منشآت‌نویسی دوره قاجار مقاله «بررسی سبک‌شناسی ژانر منشآت در دوره گذار قاجاری» از زرقانی و مؤمنی (۱۴۰۲) است. در این مقاله به سیر تحول نثر فارسی اشاره شده است. در این متون حرکت از عرب‌گرایی به فارسی‌گرایی و از جملات مرکب طولانی به جملات ساده، کم شدن صناعات ادبی، و حرکت از انگاره فکری شاه-خدا به شاه-انسان مشاهده می‌شود. درباره ویژگی‌های زبانی و بلاغی دیگر منشآت پژوهش‌هایی انجام شده که برای نمونه رزاقی و دیگران (۱۴۰۱) در مقاله «بررسی ویژگی‌های سبکی منشآت وحید قزوینی» به مؤلفه‌های اطناب، لغات عربی در بسامد بالا، جملات پیچیده و مانند این‌ها اشاره کرده‌اند.

۳. مبانی نظری و روش پژوهش

۳.۱. لایه زبانی

در بررسی نحو و لایه زبانی هر متن بر ساخت و ترتیب اجزای داخل جمله تمرکز می‌شود (یول، ۱۳۸۷: ۱۲۱). فرازبان یا "زبان نحو" یا لایه زبانی به زبانی گفته می‌شود که درباره موضوعات سخن می‌گوید و ویژگی‌های معنایی آن را تعیین می‌کند. بر این اساس هر ساختاری از زبان به نحوی طراحی شده است که بتواند بیانگر کشف معانی پنهان باشد. در این لایه، ویژگی‌ها و روابط موجود در جملات بر اساس ساختار شکل‌گیری هر جزء بررسی می‌شود.

۳.۱.۱. نحو جملات

ساخت اندیشه با نحو پیوند آشکارتری نسبت به واژه دارد. کیفیت چیدمان واژه‌ها در جمله، طول جمله‌ها، نوع جمله‌ها، کیفیات وجه و زمان همگی بیانگر نوع اندیشه‌اند. بنابراین کیفیات

روحی و ذهنیات پنهان گوینده در عناصر نحوی بیشتر بروز می‌یابند؛ بر این اساس باید از رهگذر همین عناصر نحوی نشان‌دار، تأثیر سبک و اندیشه گوینده به موضوعات را دنبال کرد (فتوحی، ۱۳۹۰: ۲۶۷). به عبارتی اگر «رابطه سازمند میان سبک و اندیشه را بپذیریم و نحو را سازنده اندیشه و حامل آن بدانیم، در این صورت میان ساختارهای نحوی جملات با نوع سبک پیوند استواری وجود دارد» (Tufte, 1971: 4).

بلندی و کوتاهی جمله‌ها، ساده و مرکب و پیچیده‌بودن آن‌ها، چگونگی نظم واژه‌ها در جمله، جابه‌جایی در ساختار نحوی، تعدی، وجهیت، و صدای نحوی و رابطه آن با دیدگاه نویسنده و هم‌چنین هم‌پایگی، وابستگی استقلال تناوب، مترادف، تقابل و تضاد جمله‌ها از جمله مواردی است که در بررسی زبانی مورد توجه قرار می‌گیرد (درپر، ۱۳۹۱: ۸۸-۸۹).

۲.۱.۳. وجهیت

تلقی گوینده یا نویسنده از جمله یعنی مسلم یا نامسلم بودن، و امری بودن و نبودن فعل را وجه می‌گویند (درپر، ۱۳۹۱: ۹۱). هر فعلی به اعتبار کیفیت بیان مفهوم آن، که خبری را برساند یا وقوع و حالت آن را با احتمال یا شرط یا جزآن همراه کند یا فرمانی را برساند از یکی از سه وجه اخباری، التزامی یا امری استفاده می‌کند (انوری و احمدی گیوی، ۱۳۹۰: ۷۶). وجه اخباری، دلالت فعل را به‌طور قطعی خبر می‌دهد. وجه التزامی دلالت بر همراهی به امری چون آرزو، میل، امید و شرط و غیره بیان می‌کند. وجه امری نیز فعل یا داشتن و پذیرفتن حالتی را طلب می‌کند (همان‌جا).

وجهیت عبارت است از میزان قاطعیت گوینده در بیان گزاره که به‌طور ضمنی با عناصر دستوری نشان داده می‌شود و بیان‌کننده منظور یا کنش غیربیانی یا قصد کلی گوینده یا درجه پای‌بندی او به واقعیت گزاره یا باورپذیری، اجبار یا اشتیاق نسبت به آن است. به عبارتی «وجهیت مقوله‌ای نحوی-معنایی است که نظر و دیدگاه گوینده را در جمله نسبت به موضوع سخنی که بیان می‌کند، نشان می‌دهد» (فتوحی، ۱۳۹۰: ۲۸۵).

راجر فاولر نیز وجهیت را از مقولات دستوری کارآمد برای تحلیل نگرش نویسنده می‌داند و در تعریف آن می‌گوید که وجهیت قواعد تغییر پنهان است؛ ابزاری است که مردم با آن درجهٔ تعهد و التزام خود را نسبت به حقیقت گزاره‌هایی که می‌گویند، بیان می‌کند. در واقع، وجهیت به نگرش افراد دربارهٔ تمنا و آرزو اشاره دارد (Fowler, 1986: 131). با بررسی وجهیت می‌توان میزان پای‌بندی متن به عقاید و ایدئولوژی‌ها را سنجید. ذهنیت، تعهدات و دیدگاه‌های مولف در عناصر وجه‌ساز پوشیده و پنهان عمل می‌کند. با انعکاس وجهیت در کلام، مخاطب درگیر صدای درونی متن می‌شود. بنابراین «وجهیت، تعامل میان گوینده و مخاطب را افزایش می‌دهد و زمینهٔ نوعی اعتماد و هم‌دلی یا تعارض را در گفت‌وگو فراهم می‌کند» (فتوحی، ۱۳۹۰: ۲۹۴).

۲.۳. لایهٔ بلاغی

مطالعات سطح بلاغی زبان از ابزارهای مهم در کشف معانی پنهان هر متنی است؛ کاربرد شگردهای بلاغی از روش‌هایی است که نویسندگان به‌طور ضمنی برای القای اهداف یا معانی تلویحی خود از آن بهره می‌گیرند. لایهٔ بلاغی متن، زمینهٔ اصلی تنوع بیان، فردیت و شخصی‌سازی زبان است. میزان اصالت متن، تازگی یا تقلیدی بودن سبک هر متن را با بررسی صناعات ادبی آن متن می‌توان سنجید (فتوحی، ۱۳۹۰: ۳۰۳). بلاغت به این توجه دارد که امور چگونه بازنمایی می‌شوند. به عبارتی اگر ایدئولوژی را محتوا بدانیم، صناعات بلاغی غالباً تابعی از محتوای متن است و عمیقاً در شکل دادن به واقعیت دخالت دارد (جعفریان و اسکویی، ۱۴۰۰: ۲۵).

شگردهای بلاغی لفظی و معنایی مهم‌ترین ابزارهای سبکی به حساب می‌آیند. صناعات مجازی و کاربردهای بلاغی زبان در آفرینش متن خلاق و تأثیرگذار نقش مهم‌تری دارند. این تمهیدات در گام نخست جلوه‌های برونه و درونه سبک متن را متمایز می‌کند و بر اساس آن می‌توان به زوایای پنهان متن در کاربرد تشبیهات، استعارات و کنایات دست یافت. در تحلیل

لایه بلاغی هر متن میزان بسامد هر صنعت ادبی تابع نوعی حساسیت و شیوه‌ای از اندیشیدن نویسنده به صورت آشکار یا پنهان است (فتوحی، ۱۳۹۰: ۳۴۴).

۳.۳. منشآت

در تاریخ ادبیات فارسی نامه‌های ادیبان و شاعران اسناد تاریخی و ادبی شناخته شده‌اند و جایگاهی والا دارند. در قلمرو نثر فارسی منشآت نویسی یا نامه‌نگاری که عناوینی چون مکاتیب، مکتوبات و رسائل نیز دارند؛ یکی از شاخه‌های انواع ادبی شناخته می‌شود. منشآت در اصطلاح ادبی مجموعه‌ای از نامه‌های دیوانی یا دوستانه است که منشی دیوانی یا نویسنده غیردیوانی نوشته باشد (حیدری‌نیا، ۱۳۹۶).

منشآت از نظر محتوا به سه دسته تقسیم می‌شود: ۱) نامه‌هایی که از جانب شاهان نوشته و صادر شده است؛ ۲) نامه‌های شخصی نویسنده به دوستان؛ و ۳) نامه‌هایی که به بزرگان و اشخاص سیاسی و اداری نوشته می‌شود. منشآت در آغاز عصر قاجار به گونه فنی نوشته می‌شد؛ اما با ظهور قائم‌مقام به سادگی گرایش یافت (حاجی آقابابایی، ۱۴۰۱: ۶۱-۶۲).

منشآت فرهادمیرزای قاجار از نظر موضوعی به سه دسته تقسیم می‌شود که در این پژوهش ۶ نامه از این سه دسته بررسی می‌شود. از میان نامه‌های سیاسی-حکومتی، نامه ۳ یعنی «نامه به فرمانفرما فریدون‌میرزا بعد از فتنه باب» (فرهادمیرزا، ۱۳۶۹: ۴۱) و نامه ۱۷ یعنی «عریضه‌ای به ناصرالدین شاه در خراسان در پاسخ به نامه او» (همان: ۱۲۵)؛ از میان نامه به بزرگان نامه ۵ یعنی نامه «به احمدخان خلف مرحوم عبدالحسین خان در اصفهان» (همان: ۶۵) و نامه ۱۲ یعنی نامه به «میرزا محمود ملباشی طسوجی» (همان: ۹۹)؛ و از نامه‌های شخصی نامه ۲۵ یعنی نامه «به نواب اعتضادالسلطنه» (همان: ۱۷۱) و نامه ۳۸ یعنی نامه «به یکی از اعیان» (همان: ۲۶۹) انتخاب و بررسی شده است.

در این پژوهش به روش کمی و کیفی شگردهای بلاغی و دستوری شش نامه از منشآت فرهادمیرزا تحلیل شده است. در ابتدا عناصر، مؤلفه‌های دستوری و صناعات ادبی هر نامه

استخراج، و سپس بسامدی از نحوه عملکرد آن‌ها ارائه شد. در کنار ارائه آمار کمی از هر شگرد، به تحلیل محتوایی آن‌ها نیز توجه شده است.

۴. تحلیل داده‌ها

۱.۴. تحلیل بلاغی

۱.۱.۴ تشبیه، استعاره، کنایه و مجاز

در نامه‌های بررسی شده صناعات ادبی‌ای مانند تشبیه در قالب اضافه تشبیهی یا تشبیه بلیغ، استعاره، کنایه، مجاز و ترکیبات ادبی در بسامد بالا به کار رفته‌اند. فرهاد میرزا تحت تأثیر جریان ساده‌نویسی قرار گرفته، اما به علت علاقه و مهارت در سخنوری و تسلط بر دانش‌های بلاغی و غیربلاغی زمانه خویش از سادگی دور و به فنی‌نویسی نزدیک شده است.

با دقت در جدول ۱ می‌توان دریافت که بسامد کاربرد صناعات بیان مانند تشبیه، استعاره، کنایه و مجاز در هر نامه چندان زیاد نیست و متوسط است؛ اما باید توجه داشت که کاربرد این صناعات ادبی در نامه‌های مختلفی با موضوعات سیاسی و حکومتی یا بزرگان و اشخاص نزدیک بسامد مشابه و یکسانی ندارد. کاربرد آن‌ها بسته به نوع مخاطب، نوع نامه، و بافت آن افزایش یا کاهش دارد. برای مثال بسامد کاربرد صناعات بلاغی علم بیان در نامه سوم (سیاسی) که نویسنده با زبان ادبی در پی انتقال معانی ضمنی خاصی بوده، بسیار بالاست. در این نامه تشبیه بلیغ که مخیل‌ترین نوع تشبیه است با ۲۹ درصد به کار رفته است و مشبه‌به جنبه‌هایی از فرهاد میرزا نظیر نیکوکاری، استقامت در مقابل مشکلات، و تحمل ناپسندیدگی‌ها اشاره دارد. بار معنایی مشبه‌به برای فرهاد میرزا مثبت به نظر می‌رسد، زیرا او با استفاده از تشبیه سعی در بیان اندیشه‌ها و درخواست‌های خود دارد. فرهاد میرزا در نامه به برادرش از اضافه تشبیهی استفاده کرده تا مفاهیم و احساسات را هنرمندانه بیان کند؛ برای مثال سپاس‌گزاری و قدردانی خود به خاندان قاجار را این‌گونه بیان کند که خود و دیگران را چون رعیتی می‌داند که در چراگاه دولت و اقبال قاجاریان رشد کرده و برومند شده‌اند و اضافه تشبیهی "چمن

اقبال" را در این جمله به کار برده است: «همگی در چمن اقبال این دولت، برومند شده شاخ‌ها کشیده‌ایم و برومند گشته‌ایم» (۱۳۶۹: ۴۶).

در نامه ۳۸ از میان صناعات ادبی، بسامد بالای تشبیه در ۸۹ درصد قابل مشاهده است. در این نامه شخصی نویسنده با تشبیه مخاطب به رمزگان‌های طبیعت به توصیف ویژگی‌های اخلاقی منفی و مثبت او پرداخته و نسبت به برخی مخاطره‌ها که ممکن است برایش رخ دهد به او هشدار و اندرز می‌دهد. برای مثال: «گاهی چراغ روشنی که چشم را نوری»، «گاهی باغ گلشنی که جسم را سروری»، «زمانی چون سراب خودنمایی»، «آنی چون شراب روح‌فزایی»، «چون غاریون کریه و منکر»، «فلان هم تیغ برنده عریان است و میخ بارنده نیسان» (همان: ۲۷۱). برای نمونه مخاطب در بخشی از نامه به سراب تشبیه می‌شود؛ سراب در درون خود واقعی‌تی ندارد و فقط تصویری مجازی دارد که خودنمایی‌ست. با توجه به معنی ضمنی این تشبیه، غرض از به‌کاربردن آن تعریضی به مخاطب نامه است که با تحقیر درون خالی مخاطب را به او گوشزد می‌کند. در تشبیهات فوق، حدود ۵۷ درصد تشبیه‌ها، مؤکداند و ۴۳ درصد مفصل. نویسنده با استفاده از تشبیهات مفصل که تمامی ارکان تشبیه در آن حضور دارند سبب روانی متن و توضیح موضوع شده؛ درحالی‌که در تشبیهات مؤکد متن به سمت نثر فنی حرکت کرده است.

در نامه پنجم نیز تشبیهات به کار رفته، ۵۰ درصد از آرایه‌های بیانی به کار رفته در نامه را به خود اختصاص می‌دهد که این تشبیهات از نوع مفرد است. در این تشبیهات، ۶۷ درصد از نوع محسوس به محسوس و ۳۳ درصد آن‌ها از نوع معقول به محسوس‌اند. محسوس بودن طرفین تشبیهات سبب روانی و توضیح متن و درک آسان شده است. برای مثال: «یک مصرع او چون ریش خود دراز است» (همان: ۶۷)، «که هر یکی در وغا، شیر و در دغا، دلیرند» (همان: ۶۸) یا «از تلاوت او هر صباح ناچارم که تعویذ فلاح است و حرز نجاح» (همان: ۶۹). بنابراین باید توجه داشت که فرهاد میرزا در نامه‌های شخصی و سیاسی بررسی شده از تشبیه بیشتر استفاده کرده است؛ غالباً در نامه‌های شخصی از تشبیه برای پند و اندرز در کنار توصیف استفاده شده است و در نامه‌های سیاسی تشبیه ابزاری برای توصیف ویژگی‌های مثبت

و منفی مخاطب یا خود به کار رفته است. در نامه‌های بزرگان نیز تشبیه برای بیان شخصیت و جایگاه اجتماعی یا فرهنگی مخاطبان همراه با معانی ضمنی به کار رفته است. نویسنده با کارگرفت تشبیه در متن این نامه‌ها گاه سعی در حمایت و اعلام وفاداری به حاکمیت، محبت به برادر بزرگ‌تر، امید به بهبود روابط و انتقاد از آنچه برایش رخ داده، بیان پند و اندرز، و معانی ضمنی تحقیر و تعظیم دارد.

از استعاره به سبب خیال‌انگیزی در نامه‌های شخصی کمتر، در نامه‌های سیاسی با بسامد بالا، و در نامه‌های بزرگان در متوسط استفاده شده است. برای مثال در نامه سیاسی شماره ۳، استعاره در بالاترین بسامد با هدف نشان دادن توانایی در سخنوری، زیبایی‌آفرینی و تأثیرگذاری کلام بر مخاطب به کار رفته است. برای مثال در جمله «همگی در چمن اقبال این دولت برومند شده شاخ‌ها کشیدیم» (فرهادمیرزا، ۱۳۶۹: ۴۶) شاهزادگان قجری به درختانی تشبیه شده‌اند که شاخ‌ها کشیدند، شاخ‌ها از لوازم مشبه‌به محذوف است. استعاره مکنیه نیز با تغییر شکل و تبدیل جمله‌ای به جمله دیگر مفهومی را به خواننده منتقل می‌کند. فرهادمیرزا از استعاره مکنیه استفاده کرده تا برخی ویژگی‌ها، صفات و شرایط خاص را در معانی ضمنی توصیف کند. برای مثال وی هنگام گله‌گذاری از برادر خود، چرخش امور و دنیا را در کف خداوند می‌داند و می‌گوید: «پس معلوم است زمام مقادیر در کف کفایت مالک‌الملکی است که تدبیر با تقدیر او زیون است» (همان: ۴۴). مقادیر چون اسبی است که زمام و مهار دارد و این افسار در دستان خداوند است و با این تعبیر تسلط خداوند بیشتر به ذهن خواننده تداعی می‌شود. بعد از نامه‌های سیاسی، استعاره در نامه‌های بزرگان بسامد بالایی دارد، مانند عبارات «تراوش آیت از خاطر» (همان: ۶۷) «ریزش روایت از قلم» (همان‌جا) یا «سپهر کج رفتار» (همان: ۶۹). نویسنده اشاره می‌کند که قلم احمدخان چون ابر باروری است که از آن روایت ریزش می‌کند؛ مشبه‌به حذف شده اما لوازم آن یعنی ریزش در عبارت حاضر است که در کل استعاره مکنیه ایجاد کرده است. یا در نامه شخصی ۲۵ صفت «بی‌پیر» در جمله «این بی‌پیر که تاب و شعاع هم ندارد» (همان: ۱۷۴) استعاره از ورق‌الخیال یا مواد مخدر یا بنگ است. بی‌پیر در گویش تهرانی به معنای «پدرمرد» و «گکسی که مرشد ندارد» به کار

می‌رود. این صفت نوعی دشنام است که برای شخص درخور تحقیر یا بی‌رحم به کار می‌رود. فرهاد میرزا، این صفت را به صورت استعاره مصرحه برای ورق‌الخیال استفاده کرده که با توجه به اثرات منفی آن، انتخاب تأثیرگذاری است. در مجموع، کاربرد استعاره مصرحه، مکئیه و اضافه استعاری به او امکان می‌دهند تا احساسات و عقاید و باورهای ضمنی خود را با کلامی مخیل به‌منظور تأثیرگذاری بیشتر بر مخاطب بیان کند. هرچه متن نامه رسمی‌تر و فاصله توزیع قدرت میان گیرنده و فرستنده نامه بیشتر باشد کاربرد انواع استعاره‌ها با معانی ضمنی مانند تحقیر و تمسخر، بزرگداشت و مانند این‌ها بیشتر می‌شود. درحالی‌که در نامه‌های شخصی به سبب نزدیکی گوینده و مخاطب و شاید تساوی آن‌ها در قدرتمندی کاربرد استعاره‌ها اندک است و جملات بدون معنای ضمنی و صریح است.

کنایه نیز ابزاری برای انتقال معانی در متن نامه‌ها بوده است. از این صنعت ادبی به سبب ماهیت آن که دارای معنای ضمنی است و نویسنده با آن در پی انتقال مفاهیم تلویحی است در نامه‌های سیاسی و بزرگان بیشتر استفاده شده است. کاربرد آن مانند استعاره در نامه‌های شخصی بسیار اندک است. برای مثال در نامه سیاسی ۳ نویسنده در ابتدای نامه از عبارت «آغاز صبح و پایان غبوق» در جمله عربی «و لیس فتی الفتیان من جل همه / صبح و إن أمسی ففضل غبوق» (فرهاد میرزا، ۱۳۶۹: ۴۳) استفاده کرده که کنایه به تغییر وضعیت و تحولات ناگواری دارد که فرهاد میرزا در آن قرار گرفته است و امیدوار است برادرش در برابر دشمنانش مداخله کند. یا عبارت کنایی "سپه‌روی شدن" در جمله «تا سپه‌روی شود هرکه در او غش باشد» (همان: ۴۶) که کنایه ایما از "بی‌آبروشدن" است. یا در نامه ۱۲ کنایه «به خاک و خون آغشته کردن» در جمله «گاهی قیماس زنگی را به خواری به خاک و خون آغشته می‌کند» (همان: ۱۰۱) در معنای نابود کردن؛ عبارت «جَزْذیل فَخَار» در جمله «إن شاء الله عما قریب جناب سردار با جَزْذیل فخار و رفع اعلام اعتبار مراجعت خواهید نمود» (همان) کنایه از مباحثات و فخر کردن؛ یا «ثریاشان و قمررکاب» در جمله «ان شاء الله امید است در خدمت ذی‌موهبت بندگان ثریاشان نواب مستطاب قمررکاب ولیعهد دولت قاهره و ... ارجمند بشوید» (همان) عبارت تشبیهی است که کنایه از والامقامی است. در نامه‌های شخصی کاربرد کم

آرایه‌ها از جمله کنایه سبب شده است که نامه‌ها چندان هنری و خیال‌انگیز نباشند. کاربرد اندک استعاره و کنایه مطابق با محتوا و مضمون این نوع نامه‌ها است، زیرا این نامه‌های شخصی بیشتر در شرح اوضاع و گزارش‌اند که فرهادمیرزا برای افرادی چون نواب علیه اعتضادالسلطنه نوشته است.

در نامه‌های شخصی نوع کنایه‌ها نیز متفاوت است مثلاً در نامه‌های سیاسی یا بزرگان در کنار کنایه‌های ایما، کنایه‌هایی غالباً از نوع رمز و غیرایما و پیچیده به چشم می‌خورد؛ درحالی‌که در نامه‌های شخصی همان میزان اندک کنایه از نوع آسان و ایما است. مانند عبارت کنایی «عالم فرزنگی را به باد دهد» (همان: ۲۷۱) که در معنای آسان "تباه کردن" به کار رفته است. به طورکلی کاربرد صناعات ادبی تشبیه و استعاره و کنایه در کنار خیال‌انگیزی و ادبی‌سازی متن، سبب انتقال معانی ضمنی در بافتی پنهان شده است. مجاز در متن نامه‌ها کمترین بسامد را دارد. برای مثال در جمله «دست‌خط همایون که مایه اعتبار دودمان و افتخار زمان است چون بشارت آسمانی و اشارت رحمانی شرف نزول بخشید» (همان: ۱۲۷) در "دست‌خط" مجاز مشاهده می‌شود: دست‌خط جزئی از یک نامه است. در اینجا جزء ذکر شده و کل که همان نامه است اراده شده است. نویسنده می‌خواهد بیان کند که نامه همایونی رسید.

جدول ۱. بسامد کلی صناعات بیان در شش نامه فرهاد میرزا

مجاز		کنایه		استعاره		تشبیه		صنعت
								نامه
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
	-	۲۴	۵	۴۸	۱۰	۲۹	۶	نامه ۳ (سیاسی)
	۲	۰	-	۲۰	۱	۹	۲	نامه ۱۷ (سیاسی)
	۲	۰	-	۳۰	۳	۵۰	۵	نامه ۵ (بزرگان)
	-	۵۰	۵	۳۰	۳	۷	۱	نامه ۱۲ (بزرگان)
	-	۲۵	۱	۵۰	۲	۱۳	۱	نامه ۲۵ (شخصی)
	-	۰	۱	۰	-	۸۹	۸	نامه ۳۸ (شخصی)
	۴		۱۲		۱۹		۲۳	جمع

۲.۱.۴. صناعات علم معانی

معانی از مهم‌ترین مباحث بلاغت است. در هر اثر ادبی مؤلفه‌ها و لایه‌های علم معانی قابل تحلیل و بررسی‌اند. آنچه در بررسی اثری مانند منشآت فرهادمیرزا علم معانی را مهم جلوه می‌دهد، لایه‌های پنهان کلام نویسنده در سمت قدرت حاکم است. در هر سه نوع نامه‌های فرهادمیرزا حذف مسند به دلایل مختلف دیده می‌شود. بسامد اغراض ثانویه جملات نیز قابل توجه است. از مواردی مانند حصر و قصر یا ایجاز و اطناب بسته به بافت متن نامه بهره گرفته شده است. نکته مهم در بسامد یا نوع حذف و اغراض ثانویه جملات، مخاطب نامه و موضوع آن‌ها است. مثلاً نویسنده در جایی با حذف مسند قصد آرزو، امیدواری و استرحام و اثبات عقیده خود دارد و در جایی دیگر توبیخ، ملامت، تأسف و حسرت خویش را بیان می‌کند. در اکثر جملات حذف فعل به قرینه لفظی رخ داده که سبب مسجع شدن متن شده است. برای مثال: «نه شرعاً مقبول است و نه عرفاً معمول [است]» (فرهادمیرزا، ۱۳۶۹: ۱۲۸).

در این نامه‌ها، جملات خبری یا پرسشی حامل پیام‌هایی پنهانی به مخاطب‌اند که در اینجا به چند نمونه اشاره می‌کنیم: «لا اقل از باشی ناشی خود مؤاخذه می‌فرمودید که تو را به ذکر این احوال و بث این اسرار چه کار است؟» (همان: ۴۴). جمله فوق در نامه ۳ در بیان معنای ضمنی توبیخ و ملامت به کار رفته؛ فرهاد میرزا از عدم کمک و حمایت اطرافیان ناراضی است. بنابراین، می‌توان این واژگان را با توبیخ و ملامت به دلیل رفتار فریدون میرزا و دیگرانی که به نظر فرهاد میرزا وفاداری لازم را نداشته‌اند، مرتبط دانست.

در جمله امری «در ابتدای کار هر روز خبر خیر برسد که به حول الله در درس فایق شوند و به مشق شایق» (همان: ۱۰۱) در نامه ۱۲ غرض آرزو و تقاضای فرهادمیرزا از ملاباشی در جهت تربیت ولیعهد است. یا در جمله پرسشی «تو را چه افتاده که مصدق دولت و آیین باشی، یا محقق دین و شریعت که فلان چرا امیر است و بهمان وزیر؟» (همان: ۲۷۱) در نامه ۳۸ غرض ثانوی نهی، توبیخ و ملامت مخاطب است که در امور غیرمربوط به خود دخالت نکند. بنابراین بر اساس نمونه‌ها می‌توان گفت بسامد معنای ثانویه جملات اخباری و امری در نامه‌های به بزرگان بیشتر از دیگر نامه‌هاست؛ نویسنده در نامه‌های شخصی از معانی ضمنی جملات پرسشی

استفاده کرده است تا تأثیر بیشتری بر مخاطب بگذارد. در جدول ۲ می‌توان تعدادی از معانی ضمنی موجود در انواع جملات نامه‌ها را مشاهده کرد.

جدول ۲. معانی ثانویه جملات در شش نامه از منشآت فرهادمیرزا

معانی ضمنی	جملات
اظهار تأسف و اندوه	چون استرضای رعیت خلاف رضای حاجی بود به آن غارت‌ها و مرارت‌ها گرفتار شد که در نظر مبارک، مشهود است (فرهادمیرزا، ۱۳۶۹: ۱۲۸).
ملامت و توبیخ	با این احوال، چون این بنده استطاعت آن ندارد که خرجی زیاد بر بضاعت خود کند از آن است که هرکسی به عقیده خود نسبتی می‌دهد و یقین است که این بنده با پنج شش هزار فلسی و دویست سیصد خروار حاصل جنسی نخواهد با اشخاصی که هر سال پنجاه شصت هزار نقد مداخل دارند و بیست سی هزار جنسا حاصل برابری بکند (همان).
استرحام	که در کمال اقتصاد و قناعت با این قلیل بضاعت راه باید رفت (همان‌جا).
بیان عجز	عمر کجا که به وصل گل و گلستان برسیم (همان: ۶۹)
بیان تعجب	اثر اکتساب این باشد، ثمر انتساب چه قدر می‌شود! (همان: ۱۲۱)
اظهار تشویق و تعظیم	جعل تو این است، اصلت چون بود؟ هجر تو این است، وصلت چون بود؟ (همان‌جا)
نهی	تو را چه افتاده که مصدق دولت و آیین باشی، یا محقق دین و شریعت که فلان چرا امیر است و بهمان وزیر؟ (همان: ۲۷۱)

اطناب و ایجاز از دیگر مواردی است که مانند کنایه و استعاره سبب پیچیدگی و ادبی شدن متن می‌شود. این صنعت نیز فقط در نامه‌های به بزرگان و سیاسی آمده است. به کارنگرفتن اطناب و ایجاز در نامه‌های شخصی نشان‌دار است؛ زیرا همان‌طور که ذکر شد در این نوع نامه‌ها به سبب نزدیکی طرفین ارتباط نیازی به بیان اغراض ثانویه نیست، گوینده با رعایت تعادل در کلمات بدون مطالب خود را بیان می‌کند. برای نمونه در نامه ۵ در جمله «الحمد لله از اقبال بی‌زوال اعلی حضرت روحنا فداه حالا از آن دزدی و دغلی راهزنی و بدعملی افتاده‌اند» (فرهادمیرزا، ۱۳۶۹: ۶۸) اطناب از نوع مترادفاتی مانند دزدی و دغلی و راهزنی و بدعملی قابل مشاهده است. در این نامه هدف نویسنده این است که به مخاطب بگوید از برکت حضور شاه است که آرامش به ولایت برگشته و ناامنی ریشه‌کن شده است. باید توجه داشت که

مضمون نامه گله‌مندی فرهادمیرزا از ولایت لرستان و خوزستان است. یا در نامه ۱۷ جملاتی مانند «به سر مبارک اعلی حضرت همایون روحنا فداه که این موجب و مرسوم در مقابل خرج معلوم دارد» (همان: ۱۲۸) به وفور تکرار شده که اطناب از نوع اعتراض به وضعیت مالی و درخواست کمک از شاه است. یا در جمله «مگر اشعار طالب آملی که مطلوب هر کسی است نخوانده [اید] و رباعی شاه طهماسب صفوی ندیده [اید]؟» (همان: ۱۷۴) هدف از حذف به قرینه معنوی در این جمله نامه ۲۵ جلوگیری از تکرار است و معنی ثانوی آن (استفهام تقریری) تحقیر یا توییخ جهت ترک مصرف موادمخدر (ورق الخیال) است. رباعی شاه طهماسب نیز مفهوم پشیمانی و ترک استعمال دارد. عملکرد صناعات معانی در جدول ۳ به چشم می‌خورد.

جدول ۳. فراوانی بلاغت معانی در شش نامه از منشآت فرهادمیرزا

نام / معانی	حذف مسند	اغراض ثانویه جملات خبری و امری	اغراض ثانویه جملات پرسشی	حصر و قصر	اطناب و ایجاز
نامه ۳ (سیاسی)	۱۱	-	-	-	-
نامه ۱۷ (سیاسی)	۶	۵	-	۱	۴
نامه ۵ (بزرگان)	۱۵	۱	۳	۱	۴
نامه ۱۲ (بزرگان)	۸	۲	۳	-	۶
نامه ۲۵ (شخصی)	-	-	۷	-	-
نامه ۳۸ (شخصی)	۴	-	۳	-	-

۲.۴. تحلیل زبانی

۱.۲.۴. ساختار جملات

تعداد جملات ساده با مرکب در منشآت فرهادمیرزا تفاوت زیادی ندارد. می‌توان گفت در این کتاب به‌ازای هر جمله مرکب، حداقل یک جمله ساده وجود دارد. میزان استفاده از اشعار عربی، آیات و جملات و لغات عربی زیاد است. نویسنده در این نامه‌ها (هر سه نوع) قصد دارد منظور خود را صریح و روشن به مخاطب برساند؛ اما استفاده از جملات مرکب که غالباً اطناب دارند، در کنار زیبایی متن تا حدودی سبب پیچیده‌گویی شده است. از سویی وجود

جملات ساده در سادگی بخش‌هایی از نامه نقش مهمی دارد. تعداد بالای جملات مرکب از ویژگی‌های متون منثور مصنوع و فنی است و به نظر می‌رسد فرهاد میرزا با به کارگیری این تعداد جمله مرکب در پی آن است تا نثر خود را از حالت مرسل خارج کرده به نثر فنی نزدیک کند و هم‌چنین تسلط بر ادبیات و نویسندگی را نشان دهد؛ اما باید توجه داشت ترکیب این جملات مرکب با ساده سبب آسان‌سازی متن هم شده است.

نکته مهم دیگر مخاطب نامه است که در به کارگیری جملات ساده یا مرکب تأثیرگذار است؛ زیرا ساده‌نویسی نشانگر صمیمیت و دوستی طرفین است، اما مرکب و فنی‌نگاری نمایانگر نوعی احترام به مخاطب نامه است که می‌تواند شاه، وزیر یا شخصی مهم در امور مملکتی باشد. در نامه ۱۷ که شاه و نامه ۱۲ که ملاباشی (معلم ولیعهد) مخاطب هستند جملات مرکب بسامد قابل توجه‌تری دارد و در نامه ۳۸ از جملات ساده استفاده شده تا در مقام نصیحت‌گویی باشد.

برای مثال مخاطب جملات «این فقرات برای دل‌خوشی این چاکران است که فلان عرض را در پیشگاه مقدس کردیم، مقبول شد» یا «امیدوار به عنایت مالک الملک چنان است که زیارت این ملک کامران بر این بندگان حضرت و چاکران دولت به زودی کرامت فرماید» (فرهاد میرزا، ۱۳۶۹: ۱۲۷-۱۲۸) ناصرالدین‌شاه است. جمله مرکب «هر سال جمعی به این خیال به این ولایت کثیرالمفالیک و شریرالصعالیک، صعب‌المسرب، عذب‌المشرب می‌آیند» (همان: ۱۷۳) در نامه ۲۵ خطاب به اعتضادالسلطنه است. جمله «از جنگ هراسی و از تنگ‌بأسی ندارد» (همان: ۲۷۱) یا «عالم ولایت ما یک عالم نادانی، آخوند ملا محمدطاهر همدانی است» (همان: ۶۸) نمونه‌هایی از جملات ساده در نامه به اشخاص نزدیک و خویشاوندان است. در واقع فرهاد میرزا در این نامه‌ها از جملات مرکب و ساده برای جلب توجه و تأثیر سخن بر مخاطب، قدرت‌نمایی، سخنوری و کاردانی سیاسی استفاده می‌کند. در ادامه جدولی از بسامد جملات مرکب و ساده را می‌توان دید.

جدول ۴. فراوانی تعداد و نوع جملات در شش نامه از منشآت فرهادمیرزا

جمله		تعداد کل جملات		جملات ساده		جملات مرکب	
نامه	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
نامه ۳ (سیاسی)	۱۸۶	۶۲	۵۵	۵۰	۴۴	۴۴	۴۴
نامه ۱۷ (سیاسی)	۷۰	۱۰	۳۰	۲۳	۷۰	۷۰	۷۰
نامه ۵ (بزرگان)	۱۳۱	۳۶	۴۴	۴۵	۵۵	۵۵	۵۵
نامه ۱۲ (بزرگان)	۳۸	۶	۳۱	۱۳	۶۸	۶۸	۶۸
نامه ۲۵ (شخصی)	۷۵	۲۷	۵۶	۲۱	۴۴	۴۴	۴۴
نامه ۳۸ (شخصی)	۳۴	۲۴	۷۰	۱۰	۳۰	۳۰	۳۰

۲.۲.۴. وجهیت

بر اساس میزان کاربرد وجهیت در جملات هر متنی می‌توان میزان اعمال قدرت میان گوینده و مخاطب و قاطعیت آن را سنجید. بسامد بالای ساخت‌های اخباری در همه نامه‌ها نشان از قاطعیت متن دارد. این امر پابندی نویسنده به گزاره‌ها و حقیقت آن را نشان می‌دهد. نویسنده با ساخت وجه اخباری نگرانی‌ها، احساسات، اندیشه‌ها، اخبار، پند و نصیحت را بیان می‌کند. در همه نامه‌ها این هدف در ساخت اخباری دنبال می‌شود؛ برای مثال در نامه ۳ برنامه‌های آینده و جبران گذشته از طریق وجه اخباری بیان می‌شود و در نامه ۵ نویسنده با کاربرد وجه اخباری مخاطب را از شرایط شهر لرستان باخبر می‌سازد و در نامه ۱۲ با استفاده از وجه اخباری از لزومات تربیت ولیعهد می‌گوید و مقام ملاباشی را ستایش می‌کند. در نامه‌های ۲۵ و ۳۸ نیز وجه‌های اخباری برای توصیف استعمال مواد مخدر و شرایط مردم به کار رفته که نویسنده از این طریق مخاطب را نصیحت‌وارانه از خطراتی آگاه می‌سازد و زمانی که مخاطبش شاه است از تجربه، احساسات و وضعیت خود می‌گوید. برای نمونه در نامه ۲۵ وجه اخباری نشان از قاطعیت نویسنده دارد و مطابق با نوع نامه است که گزارشی از شرح اوضاع و احوال شهر بانه است. برای نمونه: «در این ولایت ورق نیک که مزیل نام و ننگ است کم‌وبیش است که مایه زحمت بیگانه و خویش است» (همان: ۱۷۳). در نامه ۳۸ کاربرد وجه اخباری نشان از وقوع یا عدم وقوع رویدادی دارد و فراوانی آن متناسب با محتوای نامه نیست؛ نامه نصیحت‌گونه

و پندآمیز است و انتظار مخاطب کاربرد وجه امری است؛ اما فرهادمیرزا با بیانی ضمنی و به کارگیری وجه اخباری افعال پند خود را به مخاطب ارائه کرده است. «این بنده، نه خیانتی در دولت کرده و نه جنایتی در ملت، نه فلسی در قمار باخته و نه عرسی در خمار» (همان: ۴۵) یا «این بنده درگاه دو سال به حکومت قارس رفت» (همان: ۱۲۸) و «سوار ولایت ما سگوند است که هر یکی در وغا شیر و در دغا دلیرند» (همان: ۶۸).

از وجه التزامی می‌توان برای احترام به مخاطب و مؤدبانانه سخن گفتن بهره برد. وجه التزامی به ترتیب در نامه‌های بزرگان و شخصی بسامد بیشتری دارد. کاربرد اندک وجه التزامی در نامه‌های سیاسی نسبت به دیگر نامه‌ها بیانگر اطمینان و قدرتمندی گوینده است. برای مثال در نامه ۳ «در ابتدای کار هرروزه خبر خیر از آن سرکار برسد که به حول الله در درس فایق شوند و به مشق شایق» (همان: ۱۰۱) وجه التزامی برای توجیه و تیرئه از تهمت‌ها و اتهامات به کار رفته، درحالی که از وجه اخباری برای توصیف و بیان وقایع و مفاهیم استفاده شده است. مثلاً جمله «ان شاء الله خلاف ماضی در مقام عنایت خواهید بود» (همان: ۴۷) معنای شرطی را به‌طور ضمنی دربردارد. این عبارت به معنای «اگر خدا بخواهد و شرایط بهتر شود، وضعیت آینده شما بهبود خواهد یافت» است. این معنای ضمنی به عنوان یک شیوه بیانی برای ابراز احتمال و امید به بهبود وضعیت در آینده استفاده شده است.

وجه امری کمترین بسامد را در نامه‌ها دارد؛ برای مثال زمانی که فردی از نظر جایگاه مانند شاه و از نظر سن مانند فریدون میرزا مخاطب نویسنده است قابل توجیه است که از این وجه استفاده نشود. بیشترین بسامد در نامه ۱۲ از نوع نامه به بزرگان دیده می‌شود که با کنش-های ترغیبی ملامت‌آمیزی را در راستای وظیفه‌اش به اموری توصیه می‌کند؛ برای نمونه «بهتر است که زبان خود را نگاه داری و عنان اسب را بکشی» (همان: ۲۷۱). یا در نامه ۵ سه ساخت امر به کار رفته است که یکی از آن‌ها در خلال بیتی است که فرهاد میرزا آن را به تضمین آورده است. مخاطب دو ساخت امر دیگر، احمد خان است که با آوردن عبارت «إن شاء الله» در خلال این دو جمله به نوعی از حالت تحکمی آن کاسته است «إن شاء الله که برسانند و برسانید» (همان: ۶۷). در جدول ۵ بسامد ساخت‌های وجهی افعال موجود در نامه آمده است:

جدول ۵. فراوانی ساخت‌های وجهی در شش نامه از منشآت فرهادمیرزا

امر		التزامی		اخباری		ساخت وجهی نامه
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۱	۲	۱۶	۳۱	۸۲	۱۵۳	نامه ۳ (سیاسی)
۰	۰	۷	۵	۹۳	۶۴	نامه ۱۷ (سیاسی)
۲	۳	۹	۱۲	۸۹	۱۱۹	نامه ۵ (بزرگان)
۶	۲	۲۸	۱۰	۶۵	۲۳	نامه ۱۲ (بزرگان)
۶	۴	۳	۲	۹۱	۶۲	نامه ۲۵ (شخصی)
۰	۰	۱۵/۵	۷	۸۴/۵	۳۸	نامه ۳۸ (شخصی)

۳.۲.۴. نوع افعال: معلوم و مجهول

بادقت در آمار آشکار می‌گردد که بسامد افعال معلوم در همهٔ نامه‌ها بسیار بیشتر از افعال مجهول است. موضوع نامه‌ها و آنچه بین طرفین در جریان است مانند مثل گله و شکایت، ابراز ارادات، تقاضا، خواسته و مانند این‌ها در کاربرد بالای افعال معلوم تأثیرگذار است؛ به عبارتی در چنین موضوعاتی حتماً نیاز است نویسنده و مخاطب مشخص باشد. همچنین از طرفی جایگاه مخاطب نامه و میزان صمیمیت طرفین سبب توزیع قدرت تقریباً یکسان شده که در کاربرد افعال معلوم قابل توجه است. فرهادمیرزا برای رفع ابهام و وضوح سخن در برابر شخص قدرتمندتر از خود مانند شاه یا فرمانفرما از افعال معلوم استفاده کرده است. در واقع در این نامه‌ها صدای فعال نویسنده از طریق افعال معلوم به افراد هم‌رده و اطرافیان‌ش رسانده شده است.

در نهایت باید اشاره کرد نویسنده برای تأثیرگذاری متن بر مخاطب در برابر موضوعی که از آن سخن می‌رود از افعال معلوم استفاده کرده است. برای مثال در نامهٔ ۲۵، نامهٔ صدایی فعال دارد. استفادهٔ نویسنده از ساخت معلوم افعال در نامه‌ها نشان از نوعی برابری جایگاه نویسنده و مخاطب دارد. استفاده از ساخت مجهول در نامه نشان از برتری جایگاه مخاطب و قدرت او دارد؛ اما در نامهٔ ۲۵ فرهادمیرزا از افعالی استفاده کرده که مناسب افراد هم‌رده است.

با اینکه اعتضادالسلطنه جایگاه اجتماعی بالاتری نسبت به فرهادمیرزا دارد، اما نویسنده هم از شاهزادگان قاجار است؛ بنابراین درصد کاربرد افعال معلوم در نامه بیشترین بسامد را دارد. برای نمونه در گزاره زیر تمام فعل‌ها معلوم هستند: «هر بار به زحمت تمام آن‌ها را آرام کرده به سلامت و عافیت به بغداد روانه کرده‌ایم» (همان: ۱۷۳) یا در جایی دیگر «ولی قبله عالمیان می‌دانند که مال و نعمت فراوان برای امثال این بندگان یا موروثی است یا مکتسبی» (همان: ۱۲۷). در نامه ۵ رابطه مخاطب و گوینده دوستانه است. «احمدخان» از دوستان فرهاد میرزا و بزرگان عصر است و او از ساخت معلوم افعال استفاده کرده است. برای مثال: «احمدخان حفظک الله کاغذ شما رسید» (همان: ۶۷)، و در نامه ۱۲ به ملاباشی: «رونق بازار و جلوه‌ی کار شما از سعادت آن نسب و شرافت آن حسب است» (همان: ۱۰۱)، و در نامه به یکی از اعیان «اگر عاقلی از تقدیر چرا غافل» (همان: ۲۷۲).

از طرفی باید در نظر داشت که بسامد پایین افعال مجهول در همه نامه‌ها نشان از منفعل بودن پیغام و یا تأیید سخنان مخاطب است؛ برای مثال هر چهار فعل مجهول در نامه ۱۷ برای اشاره به گفته‌ها یا اعمال شاه است، برای مثال «مقرر شده بود که» (همان: ۱۲۷). بسامد کاربرد افعال معلوم و مجهول هر نامه را می‌توان در جدول ۶ مشخص کرد.

جدول ۶. فراوانی افعال معلوم و مجهول در منشآت فرهادمیرزا

افعال مجهول		افعال معلوم		نوع افعال	نامه
تعداد	درصد	تعداد	درصد		
۹	۵	۱۷۰	۹۵		نامه ۳ (سیاسی)
۴	۳	۶۳	۹۷		نامه ۱۷ (سیاسی)
۷	۶	۱۳۱	۹۴		نامه ۵ (بزرگان)
۲	۶	۳۲	۹۴		نامه ۱۲ (بزرگان)
۲	۳	۷۲	۹۷		نامه ۲۵ (شخصی)
۰	۰	۵۰	۱۰۰		نامه ۳۸ (شخصی)

۴.۲.۴. نوع افعال: اسنادی و غیراسنادی

یکی دیگر از دلایل بیانگر قاطعیت متن، بسامد بالای افعال اسنادی است. بسامد کاربرد افعال اسنادی و غیراسنادی در نامه‌ها متغیر است. در تمامی نامه‌ها کاربرد افعال اسنادی بیشتر است؛ به عبارتی این بسامد بالا در کنار وجه اخباری پرکاربرد در متن نامه‌ها بر قاطعیت کلام گوینده و قدرت او می‌افزاید. یکی از شاخصه‌های منشآت فرهادمیرزا به کاربردن افعال اسنادی همراه با بیان صریح و ساده است؛ درحالی که نویسنده در افعال غیراسنادی گاه ادیبانه و بلاغی و منظوردار سخنی گفته که از سادگی آن کاسته است. درواقع، قاطعانه سخن گفتن نویسنده بر میزان کاربرد افعال اسنادی تأثیر داشته است. برای مثال «تو را به ذکر این اخبار و بثّ این اسرار چه کار است؟» (همان: ۴۴)، «فلان هم تیغ برنده‌ عریان است و میغ بارنده‌ نیشان» (همان: ۲۷۱)، «مایه زحمت بیگانه و خویش است» (همان: ۱۷۳)، «این مرحله بدیهی است که هرکه هرچه تحصیل کرده از چاکری پادشاه رضوان جایگاه و اعلی حضرت ظل الله است» (همان: ۱۲۸).

نمونه‌هایی از جملاتی با افعال غیراسنادی: «گم گشتگان باده ضلالت را باده حلال چشانید» (همان: ۴۳)، «عمر کجا که به وصل گل و گلستان برسیم» (همان: ۶۹)، «به هر نحو باشد صرف نظر از حرف سهو و ظرف لغو بفرمایید» (همان: ۱۰۱)، «خداوند ان شاء الله وجود مسعود همایون را در کنف حمایت و شرف عنایت خود نگاه دارد» (همان: ۱۲۷). اکثر جملاتی که افعال غیراسنادی دارند، همراه با وجه التزامی یا امری هستند که این خود تأکیدکننده قطعیت پایین متن یا جملات است. در جدول ۷ بسامد افعال اسنادی و غیراسنادی در شش نامه را مشاهده می‌کنیم.

جدول ۷. فراوانی افعال اسنادی و غیراسنادی در منشآت فرهادمیرزا

غیراسنادی		اسنادی		نوع افعال
درصد	تعداد	درصد	تعداد	نامه
۶۰	۱۰۹	۴۰	۷۲	نامه ۳ (سیاسی)
۳۹	۲۷	۶۱	۴۳	نامه ۱۷ (سیاسی)
۶۰	۸۳	۴۰	۵۵	نامه ۵ (بزرگان)
۳۲	۱۰	۶۸	۲۱	نامه ۱۲ (بزرگان)
۵۵	۳۸	۴۵	۳۱	نامه ۲۵ (شخصی)
۳۴	۱۸	۶۶	۳۵	نامه ۳۸ (شخصی)

۵. نتیجه‌گیری

فرهادمیرزا همواره چه در نامه به شاه و اشخاص مهم کشوری و چه دوستان و اطرافیان، وفاداری خود را به این سلسله یادآور می‌شود و اگر از اموری انتقادی می‌کند، مراقب است تا قداست و ساحت شاه مورد خدشه قرار نگیرد. این موارد را می‌توان در مؤلفه‌هایی مانند کاربرد جملات اخباری، جملات معلوم و ساخت‌های اسنادی در بسامد بالا مشاهده کرد. در بررسی نامه‌ها با بافت‌های مختلف مشخص شد نامه‌هایی که دارای بافت سیاسی یا خطاب به بزرگان-اند، نثر فنی‌تری دارند؛ بنابراین صناعات ادبی مانند تشبیهات بلیغ با طرفین عقلی در نامه‌های سیاسی با ۳۵ درصد و در نامه‌های بزرگان با ۳۹ درصد؛ کنایات غیرایما در نامه‌های سیاسی ۴۲ درصد و در نامه‌های بزرگان با ۴۱ درصد؛ استعاره و تشخیص در نامه‌های سیاسی ۴۷ درصد و در نامه‌های بزرگان با ۳۲ درصد به چشم می‌خورند. همچنین این بسامد از کاربرد صناعات بلاغی در هماهنگی با کاربرد جملات مرکب و ساخت‌های معلوم و وجه اخباری قرار گرفته است. به‌طورکلی در همه نامه‌ها بسامد بالای افعال معلوم، وجه اخباری و افعال اسنادی بیانگر قاطعیت کلام گوینده است. همچنین در نامه‌های بزرگان و نامه‌های سیاسی برخلاف نامه‌های شخصی بسامد جملات مرکب بالاست و به‌عبارتی اکثر جملات این نوع متون دارای معانی ضمنی مانند توبیخ، تنبیه، تحقیر، تعظیم و بزرگداشت هستند، درحالی‌که در نامه‌های شخصی

به سبب رابطه صمیمی میان مخاطب و نویسنده میزان کاربرد جملات ساده و بدون معانی ضمنی بسامد بسیار بالایی دارد.

در نهایت باید اشاره کرد که با توجه به روحیات سنتی حاکمان قاجار نویسنده نمی‌توانسته بدون در نظر گرفتن نسبش به این خاندان از رویکردهای غلط و اقدامات زیان‌بار شاهان انتقاد کند، بنابراین با استفاده از صناعات بلاغی و زبانی در معانی ضمنی و تلویحی در لایه‌های پنهان متن دست به انتقاد زده است. به عبارتی فرهادمیرزا با به‌کاربردن جملات اخباری و معلوم همراه با معانی ضمنی با بار معنایی مثبت همواره ارادت و وفاداری خود به سلطنت شاه را یادآور می‌شود. از طرفی کاربرد معانی ثانویه جملات پرسشی بیانگر گلایه و انتقاد او از برخی مسائل اجتماعی مانند مصرف مواد در ولایتی یا کمبود بودجه برای اداره شهری است. کاربرد بالای صناعات ادبی مانند تشبیه، استعاره و کنایه سبب تأثیرگذاری سخن او در مقام حکمران و ادیب بر مخاطبان شده است. همچنین نویسنده با کاربرد بالای وجه اخباری و کاربرد اندک وجه امری و التزامی در کنار جملات معلوم و اسنادی بر جایگاه قدرت بسیار و قاطعیت بالای سخن خود تأکید می‌کند.

تعارض منافع

تعارض منافع نداریم.

ORCID

Somaye Aghababaei

<https://orcid.org/0000-0003-0961-6015>

Amirhoseyn Jamali

<https://orcid.org/0000-0002-6639-9367>

منابع

- انوری، حسن و احمدی گیوی، حسن. (۱۳۹۰). دستور زبان فارسی ۲. تهران: فاطمی.
- بورشه، ت و دیگران. (۱۳۷۷). زبان‌شناسی و ادبیات، تاریخچه چند اصطلاح. ترجمه کوروش صفوی. تهران: هرمس.

جباری منجیلی، ابراهیم. (۱۳۹۶). «فرهنگ لغات و ترکیبات کتاب منشآت فرهادمیرزا معتمدالدوله». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه بین‌المللی امام خمینی.
جعفریان، زهرا و اسکویی، نرگس. (۱۴۰۰). «سبک‌شناسی انتقادی تاریخ‌الوزراء». مطالعات زبانی و بلاغی. ش ۲۲: ۱۰۹-۱۳۶.

حاجی آقابابایی، محمدرضا. (۱۴۰۱). گونه‌شناسی نثر فارسی در عصر قاجار. تهران: مهراندیش.
حیدری‌نیا، هادی، لاری پورهرات، نوشین و پاک‌سرشت، خدیجه. (۱۳۹۶). «سیر تکاملی منشآت در ادبیات فارسی». نهمین همایش ملی پژوهش‌های زبان و ادبیات فارسی.
درپر، مریم. (۱۳۹۱). «سبک‌شناسی انتقادی رویکردی نوین در بررسی سبک بر اساس تحلیل گفتمان انتقادی». نقد ادبی. س ۵ ش ۱۷: ۳۱-۶۷.

_____ . (۱۳۹۳). «سبک‌شناسی لایه‌ای: توصیف و تبیین بافت‌مند سبک نامه شماره ۱ غزالی در دو لایه واژگان و بلاغت». ادب پژوهی. س ۸ ش ۲۷: ۶۶-۸۶.

Dor. ۲۰.۱۰۰۱.۱.۱۷۳۵۸۰۲۷.۱۳۹۳.۸.۲۷.۷.۵

رزاقی، وحید، امانی، رستم و فرضی، حمیدرضا. (۱۴۰۱). «بررسی ویژگی‌های سبکی منشآت وحید قزوینی». سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی، ش ۷۴: ۵۰-۶۴. DOI: 10.22034/bahareadab.2022.15.6287

زرقانی، سیدمهدی و مؤمنی، ثریا. (۱۴۰۲). «بررسی سبک‌شناسانه ژانر منشآت در دوره گذار قاجاری». جستارهای نوین ادبی. ش ۲۲۳: ۷۹-۱۰۳. DOI: 10.22067/JLS.2024.84188.1518

فتوحی رودمعجنی، محمود. (۱۳۹۰). سبک‌شناسی، نظریه‌ها رویکردها و روش‌ها. تهران: علمی.
فرکلاف، نورمن (۱۳۸۷). تحلیل انتقادی گفتمان. ترجمه فاطمه شایسته پیران و دیگران. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی؛ مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.

فرهادمیرزا قاجار. (۱۳۶۹). منشآت فرهادمیرزا معتمدالدوله. تصحیح غلامرضا طباطبایی مجد. تهران: علمی.

مکاریک، ایرنا ریما. (۱۳۹۰). دانشنامه نظریه‌های ادبی معاصر. ترجمه مهراڻ مهاجر و محمد نبوی. تهران: آگه.

مهرابی، سیدمحسن. (۱۴۰۲). «منشآت معتمدالدوله، مقامه‌ای در دوره قاجاریه (بررسی و تحلیل ویژگی‌های مقامه در منشآت معتمدالدوله)». *زبان و ادبیات فارسی*. س ۱۴ ش ۲: ۱۴۷-۱۶۱. نواب صفا، اسماعیل. (۱۳۶۳). شرح حال فرهاد میرزا اعتمادالدوله. تهران: زوار. یول، جورج. (۱۳۸۷). کاربردشناسی زبان. ترجمه محمد عموزاده مهدیرجی و منوچهر توانگر. تهران: سمت.

References

- Anvari, H., & Ahmadi Givi, H. (1390/2011). *Dastur-e zaban-e farsi 2 [Persian grammar 2]*. Tehran: Fatemi. [In Persian]
- Borshe, T. & et al. (1377/1998). *Zabanshenasi va adabiyat, tarikhche-e chand estelah [Linguistics and literature, the history of several terms]*. Trans. kurosh Safavi. Tehran: Hermes. [In Persian]
- Dorpar, M. (1391/2012). “Sabk-shenasi enteghadi: Roykardi novin dar barrasi-ye sabk bar asas-e tahlil-e gofeman-e enteghadi [Critical stylistics: A new approach in examining style based on critical discourse analysis]”. *Naqd-e Adabi*, 5 (17), 31-67. [In Persian]
- Dorpar, M. (1393/2014). “Sabk-shenasi layei: Towsif va tabyin-e baftmand-e sabk-e name-ye shomare 1-e Ghazali dar do laye vazhegan va balaghat [Layered stylistics: descriptive and contextual explanation of the style of Ghazali's letter number 1 in two layers of vocabulary and rhetoric]”. *Adab-pazhuhi*. 8(27), 66-86. [In Persian]
- Fairclough, N. (1387/2008). *Critical discourse analysis*. Trans. as *Tahlil-e enteghadi-ye gofeman*, Fatemeh Shayesteh Piran et al. Tehran: Vezeerat-e Farhang va Ershad-e Eslami; Markaz-e Motale'at va Tahqiqat-e Resaneha. [In Persian]
- Farhad Mirza Mo'tamed al-Dowleh (1369/1990). *Monsha'at-e Farhad Mirza Mo'tamed al-Dowleh [Farhad Mirza Mo'tamed al-Dowleh's Letters]*. Ed. Gholamreza Tabatabai Majd. Tehran: Elmi. [In Persian]
- Fotuhi, M. (1389/2010). *Sabk-shenasi, nazariyeha, royekard-ha va ravesh-ha [Stylistics, theories, approaches and methods]*. Tehran: Elmi. [In Persian]

- Haji-Aghababai, M. (1401/2022). *Guneh-shenasi nasr-e farsi dar asr-e qajar [Typology of Persian prose in the Qajar era]*. Tehran: Mehrandish. [In Persian]
- Heydarinia, H., Lari, N., & Paksorsht, K. (1396/2017). *Seir-e takamoli-ye monsha'at dar adabiyat-e farsi [The evolution of Monsha'at in Persian literature]*. Nohomin Hamayesh-e Melli-ye Pajuhesh-ha-ye Zaban va Adabiyat-e Farsi. [In Persian]
- Jabari Manjili, E. (1395/2016). *Farhang-e loghat va tarkibat-e ketabe monsha'at-e Farhad Mirza Mo'tamed al-Dowleh [Vocabulary and expressions of the book of Farhad Mirza Mo'tamed al-Dowleh]*. Master's thesis. *Imam Khomeini International University*. [In Persian]
- Jafariyan, Z., Oskoui, N. (1400/2021). "Sabk-shenasi enteghadi tarikh-ol-vozara [Critical stylistics of *Tarikh al-Vozara*"]". *Motale'at-e Zabani va Balaghi*, 22, 109-136. [In Persian]
- Makaryk, I. R. (1393/2014). *Encyclopedia of contemporary literary theory*. Trans. by Mehran Mohajer and Mohammad Nabavai as *Daneshnameh-ye nazari-eh-haye adabi moaser*. Tehran: Agah. [In Persian]
- Mehrabi, S. M. (1402/2023). "Monsha'at-e mo'tamed al-Dowleh, maqameh-i dar dowre-ye Qajariyeh: Barrasi va tahlil-e vizhegi-ha-ye maqameh dar monsha'at-e mo'tamed al-Dowleh [Monsha'at Mo'tamed al-Dowleh, maqame in the Qajar period: An examination and analysis of maqame characteristics in Monsha'at-e Mo'tamed al-Dowleh]". *Zaban va Adabiyat-e Farsi*, 14(2), 147-161. [In Persian]
- Navab Safa, E. (1363/1984). *Sharh-e hal-e Farhad Mirza E'temad al-Dowleh [Biography of Farhad Mirza]*. Tehran: Zavvar. [In Persian]
- Razzaghi, V., Amani, R., & Farzi, H. (1401/2022). "Barrasi-ye vizhegi-ha-ye sabki-ye monsha'at-e vahid qazvini [Examining the stylistic features of Vahid Qazvini's letters]". *Sabk-shenasi-ye Nazm va Nasr-e Farsi*, 74, 50-64. [In Persian]
- Yule, G. (1387/2008). *Pragmatics*. Trans. by Mohammad Amozadeh Mehdirji and Manouchehr Tavanger as *Karbordshenasi-ye zaban*. Tehran: Samt. [In Persian]
- Zarqani, M., & Momeni, S. (1402/2023). "Barrasiy-e sabkshenasaneh-

ye zhanr-e Monsha'at dar dowreh-ye gozar-e Qajar [The stylistic study of the Monsha'at genre in the Qajar transition period]". *Jostarhay-e Novin-e Adabi*, 223, 79-103. [In Persian]

استناد به این مقاله: آقابابایی، سمیه و جمالی، امیرحسین. (۱۴۰۳). «شگردهای دستوری و بلاغی فرهاد میرزا در

منشآت در شش‌نامه حکومتی، سیاسی و شخصی»، *پژوهش‌نامه زبان ادبی*، ۲ (۷)، ۹-۴۰. doi:

10.22054/JRLL.2025.81797.1099

Literary Language Research Journalis licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.